

Economisch - Statistische Berichten

48e JAARGANG - 22 MEI 1963 - No. 2389

Publiekrechtelijke instelling in Den Haag wenst over te gaan tot aanstelling van een:

JONG ECONOOM

ter behandeling van algemene aangelegenheden op het gebied van bepaalde tropische produkten.

Deze functie biedt de gelegenheid tot ruime bestudering van marktontwikkelingen en internationale regelingen, gezien in verband met de belangen van de Nederlandse industrieën, die deze produkten verwerken.

Na een inwerkperiode zal de aan te stellen functionaris kunnen deelnemen aan buitenlandse conferenties.

Gedacht wordt aan iemand die na het doctoraal examen Economie enige jaren heeft gewerkt.

Brieven worden gaarne ingewacht bij het bureau van dit blad onder no. E.-S.B. 21-1, postbus 42, Schiedam.

ALGEMEEN WAARBORGFONDS VOOR DE MIDDENSTAND

VRAAGT

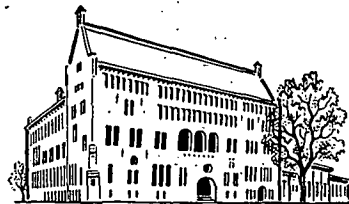
BEDRIJFS- ECONOOM

met enige jaren praktijk.

Kennis en ervaring omtrent de problematiek van het midden- en kleinbedrijf wordt op prijs gesteld. Hij zal belast worden met de behandeling van financieringsproblemen (annex beleidsproblemen) in genoemde sector.

Uitvoerige gegevens worden ingewacht op het adres: Sarphatikade 11 te Amsterdam.

Adviezen
bij de keuze
van beleggingen
en het sluiten
van alle
verzekeringen

R. MEES & ZONEN

BANKIERS EN ASSURANTIEMAKELAARS
ROTTERDAM

AMSTERDAM / 's-GRAVENHAGE / DELFT
SCHIEDAM / VLAARDINGEN / ALBLASSERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 5 29 39. Administratie: (010)
3 80 40. Giro 8408.

Privé-adres redacteur-secretaris: Drs. A. de Wit, Sleedoorn-
laan 17, Rotterdam-12, tel. (010) 18 36 32.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 347, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010)
6 93 00, toestel 1 of 3.

Advertentie-tarief: f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,72 per mm. (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; H. W. Lambers; J. Tinbergen.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIEZEN VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Radio in Nederland

Hoeveel Nederlanders bezitten geen radio? Hoe is de spreiding van deze bezitsloosheid? Wie zijn de gebruikers van de verschillende omroepbladen? Hoe staat het met de luisterduur en de programmakeuze? Uit de uitvoerige beantwoording door het C.B.S.¹⁾ wordt in dit artikel een kleine greep gedaan. De meeste gegevens resulteerden uit, in oktober 1960 gehouden, mondelinge enquêtes.

Van de onderzochte bevolking had 4 pCt. geen radio thuis, 86 pCt. bezat één toestel en 10 pCt. twee toestellen of meer. (Het C.B.S. gebruikte het begrip „Bezit” niet als specifieke eigendomsverhouding, doch als „aanwezigheid (...) in het gezin waarvan men-deel uitmaakt”). De bezitlozen kwamen met 12 pCt. relatief veel voor in de laagste inkomensgroep (beneden f. 3.000). Ook werd het landelijk percentage van 4 overtroffen door die van landarbeiders en boeren (7 pCt.), gereformeerden (6 pCt.) en leden van een „ander” kerkgenootschap (8 pCt.).

Mede door de „beweging” over „de zuilen” is het aardig kennis te nemen van de uitvoerige C.B.S.-analyse van de lezers van omroepbladen, waarvan iets in de tabel is weergegeven. Het bleek dat de „leidinggevend en welgestelden” de hoogste percentages boekten in de lezerskringen van V.P.R.O. (30 pCt.) en A.V.R.O. (14 pCt.). De kring van de V.A.R.A. bestond overwegend uit arbeiders (55 pCt.) en loontrekkende middenstand (30 pCt.). De bladen van K.R.O. en N.C.R.V. hadden sterke bindingen met het platteland. Uitgaande van de *bevolkingsgroepen* waren van de landarbeiders en boeren 32 en 18 pCt. lezer van resp. het K.R.O.- en N.C.R.V.-blad. Uit hetzelfde gezichtspunt registreerde de K.R.O. een gelijk percentage van „leidinggevend en welgestelden” met de A.V.R.O. (beide met 23 pCt.). Van de arbeiders overtrof de V.A.R.A. met een percentage van 26 nog juist de K.R.O. (24). Van

de gehele bevolking van 12 jaar en ouder had de A.V.R.O. een aandeel van 13 pCt., de K.R.O. 25 pCt., de N.C.R.V. 15 pCt., de V.A.R.A. 18 pCt. en de V.P.R.O. 5 pCt. Een percentage van 23 had geen programmablad in huis.

Ook over de radiobeluistering en programmakeuze, gedurende de avonduren van 19-24 uur, produceerde het C.B.S. vele gegevens. Mede door de opmars van de t.v. luisterde in 1962 nog 25 pCt. van de radiobezitters, in 1960 was dit 31 pCt. Voor hen, die tevens een t.v. hadden, waren deze cijfers resp. 14 en 16 pCt. De gemiddelde luistertijd van degenen, die luisterden, beliep in 1962 ruim 1,5 uur (voor t.v.-bezitters ruim drie kwartier).

Eindeloos is de „culturele” discussie over norm en feit. Uit het grote C.B.S.-assortiment van feiten over de radioprogrammakeuze bleek dat amusements- en samengestelde (radioscoop, prisma e.d.) programma's het meest werden beluisterd. Hierna volgden de hoorspelen. De lichte muziek bereikte, evenals de nieuwsberichten, niet meer dan een tussenpositie. Godsdienstige uitzendingen, ernstige muziek en gesproken woorden sloten de rij. Het

gemiddeld aantal luisteraars naar een godsdienstige uitzending beliep toch nog ca. 150.000, dat naar amusement echter ca. 600.000.

De luisterpatronen van de onderscheiden groepen verschillen enigermate. Leidinggevend en welgestelden luisterden relatief veel naar ernstige muziek, doch weinig naar amusements- en samengestelde programma's. Per kerkgenootschap werden bij de gereformeerden voor ernstige muziek en godsdienstige uitzendingen de hoogste cijfers en voor hoorspelen het laagste cijfer genoteerd. Het C.B.S. constateerde een zekere overeenkomst in luisterpatroon tussen Nederlands-hervormden en onkerkelijken. De t.v.-bezitters luisterden meer naar nieuwsberichten dan de t.v.-bezitlozen, die op hun beurt meer aandacht hadden voor amusements- en samengestelde programma's en voor hoorspelen.

In een volgend artikel zullen de t.v.-bezitters nader onder de loep worden genomen.

M. H.

De gebruikers van enige programmabladen

(per omroepvereniging, in pCt.)

	A.V.R.O.	K.R.O.	N.C.R.V.	V.A.R.A.	V.P.R.O.
Totaal	100	100	100	100	100
<i>naar sociaal milieu:</i>					
landarbeiders, boeren	3	14	12	6	7
arbeiders	31	38	35	55	7
risicodr. middenstand	20	14	12	7	13
loontr. middenstand.	32	27	32	30	43
leidinggevend en welgestelden	14	7	9	2	30
<i>naar kerkgenootsch:</i>					
rooms-katholiek ..	12	99	0	11	1
Nederl.-hervormd ..	32	—	48	35	45
gereformeerd	2	0	43	1	1
ander kerkgen.	8	—	5	3	20
geen kerkgen.	46	1	4	50	33
<i>naar woonmilieu:</i>					
grote steden	41	10	15	31	24
middelgr. steden ...	26	25	19	28	29
platteland	18	51	44	27	24

¹⁾ „Radio, televisie en vrije-tijdsbesteding, herfst 1960”, 72 blz., f. 9,25 en „Televisie en radio, herfst 1962, enige voorlopige uitkomsten”, 12 blz., f. 1,35. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zeist 1962. (Zie ook „Consumptie van boeken, films en voetbal” in „E.-S.B.” van 15 mei jl.).

INHOUD

	Blz.		Blz.
Radio in Nederland	491	Levensverzekering (binnenland) in 1962, door J. B. Booij	500
Export en loonpeil, door Dr. W. Hessel	492		
Structurele verhoging van de A.O.W.?, door Drs. J. P. de Heij	494	Boekbespreking:	
Belastingverlaging voor vermogensinkomsten: op zoek naar een rechtsgrond, door Drs. E. L. Berg	497	Dr. R. Slot: Kostenvariabiliteit en variabele-kostenrekening, bespr. door Prof. Dr. F. L. van Muiswinkel	502
De financiering van de wegeaanleg in België, door E. C. Wassenaar	499	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman ..	503

Export en loonpeil

In het Algemeen Overzicht van het jaarverslag 1962 van De Nederlandsche Bank N.V. komen over het verband tussen loonpeil en export enige zeer instructieve theoretische overwegingen voor, die extra aandacht waard zijn. Daar echter naar ons oordeel enkele complicaties, die niet bijkomstig doch wezenlijk zijn, onvermeld bleven, gevoelen we de behoefte een aantal aanvullende opmerkingen te maken. Een theoretische beschouwing in een zo belangrijk jaarverslag is allerminst misplaatst. Zij verleent er een diepgang aan, die de doelmatigheid van het sociaal-economisch beleid slechts ten goede kan komen. Theoretische beschouwingen verdiepen het inzicht en kunnen ons behoeden voor beleidsfouten, die niet direct aan de oppervlakte liggen. Abstracties kunnen echter misleidend zijn wanneer wezenlijke complicaties buiten het gezichtsveld worden gehouden.

Het betoog dat we aantreffen, verloopt in hoofdzaken als volgt ¹⁾. Het zijn de bij een gegeven stand der wisselkoersen gegeven opbrengstprijzen van de marginale exporteur — dat is de exporteur wiens bijdrage tot de export op den duur nog juist onontbeerlijk is om het betalingsbalansevenwicht in stand te houden — en de in zijn bedrijfstak heersende arbeidsproductiviteit, die bepalen welk kostenniveau, en derhalve welk loonpeil, verenigbaar is met het duurzame concurrentievermogen van zijn bedrijf. De lonen in het overige bedrijfsleven zullen de tendentie hebben niet lager te zijn dan die in de exportindustrie. Het binnenlandse prijsniveau — en daarmee het niveau van het reële inkomen — zal beheerst worden door de hoogte van het algemene nominale loonniveau en de gemiddelde arbeidsproductiviteit. Het nominale nationale loonniveau wordt (dus) in laatste instantie beheerst door de internationale prijzen en door de arbeidsproductiviteit in de nationale, marginale exportindustrie.

De Nederlandse export van goederen en diensten, die relatief zeer groot is, moet zich noodzakelijkerwijs uitstrekken tot de produkten van bedrijfstakken bij welke geen uitzonderlijk hoge arbeidsproductiviteit kan worden verwacht. Het nominale Nederlandse loonniveau zal daardoor, bij internationale vergelijking met minder van de export afhankelijke landen *welke overigens in vergelijkbare omstandigheden verkeren* (curs. door ons), steeds aan de lage kant dienen te zijn. Hetzelfde zal echter eveneens gelden voor het prijsniveau, dat immers door een redelijke binnenlandse produktiviteit gunstig wordt beïnvloed.

Wanneer voorts de produktiviteitsstijging in de exportindustrieën hoger ligt dan het landelijke gemiddelde en de exportprijzen nauwelijks dalen, zal het niet mogelijk zijn een zekere stijging van de kosten van levensonderhoud te voorkomen. Deze verschijnselen kunnen tot op zekere hoogte worden waargenomen. De beperkte prijsinflatie in ons land is dan ook niet het gevolg van beleidsfouten of van machtsmisbruik van binnenlandse belangengroepen, doch van de dynamiek van de ontwikkeling der afgelopen

jaren en de wetmatigheden die het internationale ruilverkeer beheersen.

Tot zover het jaarverslag.

We kunnen de redenering geheel onderschrijven, mede omdat in het gecursiveerde zinsgedeelte een reserve schuilt, die de redenering sluitend maakt. Tegen de suggestie die het betoog wekt hebben we echter enkele bedenkingen. De argeloze lezer is geneigd tot de gedachtesprong, dat Nederland een relatief laag loon- en prijspeil, alsmede enige prijsinflatie, dient te accepteren terwille van de export. Die conclusie behoeft onzes inziens om verschillende redenen enige nuancering.

De redenering leidt in de eerste plaats tot een paradox, die verklaring behoeft. Stel dat twee buurlanden een relatief grote export hebben. Ingevolge de redenering gaat dat gepaard met een relatief laag loon- en prijspeil. Neem nu eens aan dat beide landen zich volledig verenigen. Dan zal dat deel van de export van beide landen, dat het onderlinge handelsverkeer vormde, overgaan in binnenlands ruilverkeer en dus het exportvolume van het nieuwe land in verhouding tot zijn nationaal inkomen substantieel geringer zijn dan de relatieve exportvolumina van de beide oorspronkelijke landen. Men kan zich nu voorstellen dat een derde land waarmee handel wordt gedreven zich bij de nieuwe economische eenheid aansluit, daarna een vierde land enz. In verhouding tot het nationaal inkomen wordt de export dan steeds minder. De grotere economische eenheid behoeft relatief minder te exporteren dan de aan haar vooraf gegane kleinere economische eenheden. Mag men nu concluderen dat de export zich in steeds mindere mate uitstrekt tot de produkten van bedrijfstakken bij welke geen uitzonderlijk hoge arbeidsproductiviteit kan worden verwacht? Dat m.a.w. de positie der marginale exporteur opschuift naar een plaats waar de arbeidsproductiviteit hoger ligt? En mag men voorts de gevolgtrekking maken, dat derhalve ingevolge het integratieproces het nominale loonniveau kan stijgen? Voor deze conclusies kan geen enkele grond worden aangevoerd.

In de eerder weergegeven redenering staat centraal dat het nominaal loonniveau lager is in vergelijking met minder van de export afhankelijke landen welke overigens in vergelijkbare omstandigheden verkeren. Wanneer men door vergroting van de economische eenheid minder van de export afhankelijk wordt en in die situatie geen tendens tot stijging van het nominaal loonniveau optreedt, zijn de termen „landen in vergelijkbare omstandigheden” aldus te interpreteren, dat daaronder mede verstaan moeten worden economieën, die ruimtelijk ongeveer even groot zijn. De door ons geciteerde redenering blijft dan gelden. Er is geen onjuistheid in te bespeuren, doch de daarvan uitgaande suggestie wordt toch wel in belangrijke mate ingeperkt.

Buiten beschouwing is immers gelaten een dimensie van de economie die voor de export niet van gering gewicht is: de ruimtelijke omvang. Exporteren is niet alleen een zaak van relatieve produktiviteit. Meer export betekent niet zonder meer dat bedrijfstakken met een lagere produk-

¹⁾ Zie jaarverslag 1962 van De Nederlandsche Bank N.V., blz. 22 en 23.

tiviteit zijn ingeschakeld. Ook de transportkosten spelen mee. Producten die per gewichtseenheid of eenheid van volume een hogere waarde hebben, kunnen gemakkelijker geëxporteerd worden. Wanneer daarnaast de afstand die naar de grens van de economische eenheid moet worden afgelegd geringer is — daarbij is nog te differentiëren naar verschillende vervoersvormen — wordt de export verder vergemakkelijkt. Nederland is een klein land met een relatief dicht net van diverse vervoerswegen, een ruime haven-capaciteit en een geografisch ook overigens gunstige ligging. De bevolkingsdichtheid en het welvaartspeil vormen extra factoren, die de „vervoersproductiviteit” van onze economie opvoeren. Daardoor kunnen we meer exporteren zonder een lager nominaal loonniveau te accepteren.

Het is zeer zeker plausibel, dat wanneer een land meer wil exporteren, bedrijfstakken met een lagere produktiviteit moeten worden ingeschakeld. Bij toeneming van de export treedt een marginale exporteur met een lagere produktiviteit op. Men kan dat in een grafische voorstelling uitbeelden. De lijn van de helling hebben, die door de produktiestructuur van de economie wordt bepaald. Wanneer de economie echter op een kleiner gebied is samengedrongen zullen de transportkosten per exporteenheid binnen de economie bij toeneming van de export minder snel stijgen dan wanneer de economie gespreid is over een groter gebied. Anders gezegd: bij een zelfde exportomvang

zit de marginale exporteur dicht bij de grens. Voor hem is de buitenlandse markt beter bereikbaar.

De mate waarin de lijn van de arbeidsproductiviteit der marginale exporteurs daalt, vraagt dus een correctie om in een „exportlijn” te kunnen worden omgezet. De helling wordt (wij stileren) sterker ingevolge de transportkosten. Arbeidsproductiviteit en transportkosten bepalen of een bedrijfstak bij de export wordt ingeschakeld. Nu zal voor een klein land de mate waarin de helling van de produktiviteitslijn ingevolge transportkosten toeneemt minder zijn dan voor een groot land. Het is dus zeer wel mogelijk dat een kleiner land meer exporteert en dus bedrijven bij de export inschakelt, die een lagere produktiviteit hebben doch die toch een gelijk nominaal loon kunnen betalen en wel, omdat de transportkosten relatief lager zijn.

We wagen ons niet aan een uitspraak over de positie waarin Nederland verkeert. Het was slechts de bedoeling aan te geven waarom men naar ons oordeel voorzichtig moet zijn bij de beoordeling van het nominaal Nederlands loonniveau. Zou men, op de gronden die het jaarverslag noemt, willen stellen dat onze relatief omvangrijke export ons noopt tot een lager nominaal loonniveau, dan lijkt ons dat niet zonder meer verantwoord.

Dat de voor een duurzaam betalingsbalansevenwicht noodzakelijke marginale exporteur het nominaal loonniveau overwegend bepaalt is een stelling, die inderdaad een sterke verdediging heeft en die door het voorgaande niet wordt aangetast. Dat wij voorts het buitenland wat betreft de stijging van het prijsniveau als het ware op de voet moeten volgen is een niet minder realistische uitspraak. De droom van de gevangene der pure theorie moge anders zijn, een praktisch begaanbare uitweg is nog niet gevonden.

Men kan echter nog verder gaan en zich afvragen of niet de bedrijfstakken die de expansie der economie dragen het loonniveau bepalen. Een expanderende economie is een economie die licht schommelt om het niveau van voldoende werkgelegenheid. Op de conjuncturele situatie kan de ondernemer vrijwel altijd met zijn prijs reageren. Met zijn produktiehoeveelheid kan hij echter vrijwel alleen reageren in een situatie van teruglopende conjunctuur en in de eerste fase van de oplopende conjunctuur. Daar komt nog bij dat in het begin van de hoogconjunctuur prijsverlaging wel mogelijk doch tegennatuurlijk is. Er is dus asymmetrie.

Een conjunctureel enigermate fluctuerende expansie is daardoor van huis uit gekenmerkt door een druk op het prijsniveau, die in een oplopende conjunctuur opwaarts sterker is dan zij in een teruglopende conjunctuur neerwaarts aan kracht kan ontwikkelen en wel om deze reden, dat in het laatste geval de uitwijkmogelijkheid van een hoeveelhedaanpassing voorhanden is. Het komt ons daarom voor, dat een lichte prijsinflatie voor een deel ook een conjunctuurverschijnsel in een expanderende economie is en dus niet ongenueanceerd op rekening van het buitenland kan worden geschreven. Binnen- en buitenland ondergaan conjuncturele fluctuaties. Beide spelen mee.

We zijn ons ervan bewust uit de gecompliceerde werkelijkheid slechts een enkel, doch o.i. wezenlijk, element te hebben gelicht. We zijn ons er ook van bewust dat de verdiensten van een stabiel prijsniveau groot zijn. Dat echter de weg er heen bezaaid is met obstakels verdient niet minder aandacht.

Amsterdam.

W. HESSEL.

STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

opgericht 1929

Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6, tel. (010) 565 20

Het Nederlandsch Economisch Instituut verricht research met het doel te komen tot in de praktijk uitvoerbare oplossingen voor vraagstukken op het gebied van:

Europese integratie	ruimtelijke ordening
afzet en prijs	investeringsplanning
vestigingsplaats	verkeer en vervoer
rentabiliteit en kostprijs	gemeentefinanciën
structuur van bedrijfstakken	ontwikkelingsprojecten
conjunctuur	industrialisatie
loon- en salarisbeleid	arbeidsmarktverhoudingen
efficiency	consumptiegewoonten

Deze en soortgelijke onderzoekingen worden verricht door een omvangrijke en ervaren wetenschappelijke staf welke, waar gewenst, samenwerkt met specialisten uit andere vakgebieden.

Oprachten worden aanvaard van het bedrijfsleven, de overheid en instellingen, zowel in binnen- als buitenland.

De huidige A.O.W.-pensioenen zijn onvoldoende om in het minimum-levensonderhoud te voorzien. Onder invloed van het „welvaarsklimaat” wordt sterke druk uitgeoefend om de pensioenen op korte termijn op te trekken tot een sociaal minimum. De constatering, dat het niveau van de huidige uitkeringen lager ligt dan het sociaal minimum, brengt geen nieuw feit in de discussie gezien de wordingsgeschiedenis van de A.O.W. Een extra verhoging van de pensioenen tot het vandaag geldend sociaal minimum zou de last drukkend op de actieve beroepsbevolking aanzienlijk en blijvend verzwaren. Het blijvend karakter van de lastenverzwaring dient in ieder geval te worden vermeden, daar zij anders zowel absoluut als relatief in de loop der jaren sterk zal vermeederen. De motieven op grond waarvan de A.O.W. als een zeer beperkte voorziening is opgezet blijven immers ten volle gelden en zullen in de toekomst aan betekenis winnen door de vergrijzing van de bevolking. Overigens blijft ook bij een beperking van de lastenverzwaring tot een overzienbare periode de vraag of de A.O.W.-pensioenen op korte termijn extra verhoogd moeten worden een moeilijk probleem.

Structurele verhoging van de A.O.W.?

Inleiding.

Het is een algemeen erkend feit, dat de huidige pensioenen krachtens de Algemene Ouderdomswet onvoldoende zijn om in het minimum-levensonderhoud te voorzien. De bejaarde, die naast zijn A.O.W.-uitkering geen andere inkomensbronnen van enige betekenis heeft en/of geen vermogen bezit dat kan worden aangesproken, is vandaag ook ter voorziening in de minimale levensbehoeften aangewezen op steun, hetzij van de overheid hetzij van familie of andere particulieren. Deze situatie bestaat ondanks het feit, dat de uitkeringen sinds het inwerkingtreden van de wet op 1 januari 1957 drastisch zijn gestegen ten gevolge van de snelle stijging van de loonindex, van extra compensaties voor bepaalde verhogingen van de kosten van levensonderhoud (o.m. huurverhogingen) en van een structurele herziening van het uitkeringsniveau ter grootte van 15 pCt. per 1 juli 1962.

Het „welvaarsklimaat”, dat de voortdurende economische expansie heeft doen ontstaan, heeft bij velen de gedachte doen postvatten, dat het niveau van de A.O.W.-pensioenen voor deze tijd te laag moet worden geacht. Er wordt dan ook sterke druk uitgeoefend om de uitkeringen op korte termijn dusdanig extra op te voeren, dat zij voldoende zullen zijn om te voorzien in de minimale levensbehoeften. Deze druk is niet onbegrijpelijk want nog een groot aantal bejaarden heeft naast het A.O.W.-pensioen geen andere bestaansmiddelen van enigszins belangrijke omvang ter beschikking staan. Alle grote politieke partijen vermelden in hun verkiezingsprogramma 1963 de wens, dat de A.O.W.-pensioenen zo spoedig mogelijk worden verhoogd tot wat genoemd wordt een of het sociaal minimum.

De vraag rijst wat onder het sociaal minimum moet worden verstaan. Het is wel duidelijk dat men de inhoud van dit begrip afhankelijk stelt van plaats en tijd. Het niveau van het sociaal minimum moet worden vastgesteld met inachtneming van de geldende levensstandaard. Hierbij kunnen subjectieve inzichten natuurlijk niet worden buiten-

gesloten. Niettemin moet het mogelijk worden geacht in iedere concrete situatie een algemeen aanvaardbare inhoud te geven aan het sociaal minimum. Hoe dat ook zij, het lijkt geen twijfel, dat de huidige A.O.W.-pensioenen (f. 2.358 per jaar voor gehuwden en f. 1.518 voor ongehuwden) een stuk liggen beneden het bedrag, dat vandaag in Nederland als sociaal minimum zou kunnen gelden.

Geen verrassing.

Dit feit is gezien de wordingsgeschiedenis van de A.O.W. echter geenszins verrassend. De wet is bewust opgezet als een bodemvoorziening. Weliswaar is in de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp-(stuk 4009, zitting Tweede Kamer 1954-1955) als doel aangegeven de vrijwaring van een ieder tegen gebrek op zijn oude dag, doch evenzeer is gesteld dat dit niet behoeft in te houden, dat de wettelijke voorziening pensioenen toekent, welke op zich zelf reeds een minimum levensonderhoud waarborgen. Hieraan ligt de overweging ten grondslag, dat een algemeen verplichte verzekering, die tegenover premies afhankelijk van het inkomen voor ieder gelijke uitkeringen stelt, enerzijds rekening dient te houden met het bestaan van voorzieningen in de private sfeer en anderzijds zo mogelijk stimulerend moet werken op het totstandkomen en in stand blijven van zodanige voorzieningen.

Uitgaande van deze principiële overwegingen zijn bij de keuze van het niveau, waarop de A.O.W. zou starten, de volgende factoren in de beschouwing betrokken. In de eerste plaats de noodzaak om het uit de premiecompensatie voor loontrekkenden voortvloeiende effect op de arbeidskosten te beperken. In de tweede plaats het feit, dat de lasten, die voor de A.O.W. opgebracht zullen moeten worden, geleidelijk ook relatief zwaarder zullen worden ten gevolge van de veroudering van de bevolking. Tenslotte is de keuze beïnvloed door de noodzaak de verwezenlijking van andere sociale doelstellingen, alsmede van doel-

stellingen van economische en culturele aard; niet bij voorbaat twijfelachtig te maken.

Op grond van bovenstaande argumenten is — alweer blijkens de Memorie van Toelichting — voorgesteld om conform het advies van de Sociaal-Economische Raad het niveau, waarop de A.O.W. zou starten, te bepalen op 105 pCt. van de uitkering ingevolge de Noodwet Ouderdomsvoorziening, geldend voor de eerste gemeenteklasse. Voor een bejaard echtpaar betekende dit een A.O.W.-pensioen van f. 1.338 per jaar (peildatum 1 oktober 1954). Dit startniveau hield, vertaald in de situatie welke bestond bij het inwerkingtreden van de wet op 1 januari 1957, een gehuwdenpensioen van f. 1.428 per jaar in.

Permanente lastenverzwaring.

Wij zijn daarom van oordeel dat wanneer vandaag kritisch wordt geconstateerd, dat het niveau van de uitkeringen lager ligt dan het sociaal minimum, geen nieuw feit in de discussie wordt gebracht. Wel kan misschien worden gesteld dat de ontwikkeling van de loonindex sinds 1957 en het beleid gevoerd ten aanzien van de verwerking van enige compensaties enerzijds en het verloop van de kosten van levensonderhoud anderzijds tot nu toe hebben geleid tot een verkleining van de afstand tussen de uitkeringen en het sociaal minimum, ook al laat men de extra-verhoging van 15 pCt. buiten beschouwing. Dit is zeker het geval wanneer men de ontwikkeling van het sociaal minimum niet uitsluitend afhankelijk stelt van de stijging van de loonindex, hetgeen wij voor de verstreken periode zeker te verdedigen achten bijv. op grond van het feit, dat het werknemersaandeel in het nationaal inkomen is gestegen.

Niettemin kan men zich voorstellen dat thans toch wordt gepleit voor een structurele herziening van het A.O.W.-pensioen tot het vandaag geldend sociaal minimum. Zo'n herziening zou echter, indien zij evenals de structurele verhoging per 1 juli 1962 zonder meer wordt doorgevoerd, leiden tot een zeer aanzienlijke en permanente lastenverzwaring voor de actieve bevolking ten opzichte van de lasten, die men in beginsel op zich heeft genomen bij de aanvaarding van de wet.

Een ruwe indruk van deze lastenverzwaring kan worden verkregen door middel van het volgende voorbeeld. Wij hebben de ontwikkeling van de A.O.W.-uitkering voor gehuwden in de eerstkomende vier 5-jaarlijkse perioden gesteld tegenover de ontwikkeling, indien het pensioen per 1 januari 1962 geforceerd zou zijn opgetrokken tot f. 3.000 per jaar. Hierbij is de ontwikkeling van het pensioenbedrag in de verstreken vijf jaar (1 januari 1957 tot 1 januari 1962) globaal geëxtrapoleerd. Het bedrag van f. 3.000 is gekozen omdat uit diverse uitlatingen mag worden afgeleid, dat in die tijd het sociaal minimum geacht werd in deze orde van grootte te liggen.

Gehuwden-pensioen	1 januari 1957	1 januari 1962	1 januari 1967	1 januari 1972	1 januari 1977	1 januari 1982
Normale ontwikkeling	f. 1.428	f. 1.872	f. 2.432	f. 3.162	f. 4.112	f. 5.342
Versnelde ontwikkeling	f. 1.428	f. 3.000	f. 3.900	f. 5.070	f. 6.590	f. 8.570

De extra-verhoging ad ruim f. 1.100 per 1 januari 1962 zou blijkens deze tabel in 20 jaar reeds zijn gegroeid tot

Beleg modern - beleg in

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

ruim f. 3.200. Met het uitkeringsniveau worden de op te brengen lasten permanent ca. 60 pCt. hoger dan bij het totstandbrengen van de wet in het verschieft heeft gelegen. Daar de uitkeringen omstreeks 1962 een bedrag vergden van rond f. 1.200 mln. (premie $5\frac{3}{4}$ pCt. over maximaal f. 8.250 inkomen per jaar) kan de lastenverzwaring — aannemende de handhaving van de bestaande verhouding tussen het gehuwden- en het ongehuwdenpensioen — in dit voorbeeld gecijferd worden op rond f. 720 mln. per jaar. Dat wil zeggen in de aanvang. Tegen 1982 zou de lastenverzwaring reeds zijn uitgelopen tot $32/11 \times f. 720$ mln. of rond f. 2.090 mln. per jaar, waarbij dan nog geen rekening is gehouden met de toeneming van het aantal pensioentrekkers. Daar geraamd wordt dat dit aantal in 1982 ten opzichte van 1962 met 60 pCt. zal zijn gestegen zal de totale lastenverzwaring over 20 jaar reeds zijn opgelopen tot rond f. 3.340 mln. per jaar.

Beperking lastenverzwaring.

Een snelle optrekking van de A.O.W.-pensioenen tot het sociaal minimum behoeft overigens niet noodzakelijk gekocht te worden met een blijvend zwaardere belasting. Het is de voorstanders van zo'n verhoging er om te doen degenen, die thans bejaard zijn of het in de nabije toekomst zullen worden, een A.O.W.-pensioen te bezorgen dat op zich zelf voldoende is voor een minimum-levensonderhoud. Indien men vanaf de datum van de structurele herziening de pensioenen voorlopig zou willen koppelen aan de kosten van levensonderhoud moet er, gegeven de algemeen gebruikte veronderstellingen ten aanzien van de economische groei op langere termijn, een moment komen dat de uitkeringen weer gelijk worden aan die welke zouden hebben gegolden bij een „normale” ontwikkeling van de A.O.W. Indien men vanaf dat moment de pensioenen weer zou koppelen aan de loonindex zou in ieder geval zijn bereikt, dat de lastenverzwaring van tijdelijke en afnemende aard is.

Wij kunnen dit bij wijze van voorbeeld als volgt illustreren. De „normale” ontwikkeling van de pensioenen, in de eerstkomende drie 5-jaarlijkse perioden op dezelfde wijze benaderd als in ons eerste voorbeeld, wordt gesteld tegenover de ontwikkeling van de uitkeringen, nadat het per 1 januari 1962 tot f. 3.000 opgetrokken pensioen is gekoppeld aan de index van de kosten van levensonderhoud exclusief die sociale verzekeringspremies, welke de rustende bejaarden niet behoeven te betalen. Hierbij is aangenomen dat deze index gedurende iedere 5-jaarlijkse periode 10 pCt. zal stijgen.

Gehuwdenpensioen	1 januari 1962	1 januari 1967	1 januari 1972	1 januari 1977
Normale ontwikkeling	f. 1.872	f. 2.432	f. 3.162	f. 4.112
Optrekking sociaal minimum en koppeling aan kosten van levensonderhoud	f. 3.000	f. 3.300	f. 3.660	f. 3.990

Blijkens deze tabel zou ergens tussen 1972 en 1977 het moment liggen dat de pensioenen volgens beide reeksen aan elkaar gelijk zijn. Het bezwaar kan worden gemaakt dat in de periode 1962 tot circa 1975/76 het sociaal minimum statisch wordt gehanteerd. Immers, het dynamisch element in het sociaal minimum wordt niet bepaald door de ontwikkeling van de kosten van levensonderhoud, ook al wordt de berekening van de index op gezette tijden aangepast aan de verschuivingen in het consumptiepatroon. Dit bezwaar lijkt ons aanzienlijk minder groot dan een permanent zo veel zwaardere belasting van de actieve bevolking.

In de eerste plaats zal de mogelijke afwijking geleidelijk ontstaan en zich pas na verloop van jaren duidelijker gaan aftekenen. Dan is het moment dicht genaderd of reeds bereikt waarop weer kan worden overgegaan tot koppeling aan de loonindex. In de tweede plaats mag verwacht worden dat met het verstrijken der jaren de private ouderdomsvoorzieningen, die pas na de oorlog begonnen zijn vlucht te maken, grotere vruchten zullen gaan afwerpen. Tenslotte zal altijd nog incidenteel kunnen worden besloten om op bepaalde momenten ter compensatie van gestegen kosten van voor de bejaarden bijzonder belangrijke budgetposten de uitkeringen meer te verhogen dan op grond van de automatische aanpassing aan de index voor het levensonderhoud zou zijn geschied.

Wij zijn van oordeel, dat indien besloten zou worden tot een drastische structurele herziening van de uitkeringen ten einde op korte termijn het dan geldend sociaal minimum te bereiken dit in ieder geval gepaard zal moeten gaan met vermindering van het permanente karakter van de lastenverzwaring. De overwegingen, welke bij de invoering van de A.O.W. ten grondslag zijn gelegd aan de keuze van het niveau der uitkeringen, gelden vandaag nog onverkort. Er is bovendien geen enkele reden om te veronderstellen dat zij morgen en overmorgen niet meer zouden gelden. De tijdelijke en afnemende aard van de lastenverzwaring lijkt ons alleen daarom reeds dringend noodzakelijk omdat uit hoofde van de vergrijzing de belasting van de actieve bevolking niet alleen absoluut maar ook relatief zal toenemen. Volgens recente schattingen zal het aantal pensioentrekkingen in 1982 ca. 60 pCt. groter zijn dan in 1962, terwijl de actieve beroepsbevolking slechts met 25 pCt. zal zijn toegenomen. Hierbij is dan nog geen rekening gehouden met mogelijke eventualiteiten, die de aanwas van de beroepsbevolking ongunstig zullen beïnvloeden, zoals bijv. een verlenging van de leerplicht.

Slotopmerkingen.

Hiermee wil niet gezegd zijn dat wanneer men op deze wijze te werk zou willen gaan de vraag of de A.O.W. op korte termijn drastisch moet worden verhoogd geen probleem zou vormen. De extra-lasten, die de actieve beroepsbevolking in de nabije toekomst zou moeten dragen, blijven zeer hoog. Voorts is ook op korte termijn de ver-

hoging van de A.O.W.-pensioenen slechts één van de vele doelstellingen van sociale aard, die naast doelstellingen van economische en culturele aard om verwezenlijking vragen. Bovendien mag niet zonder meer worden voorbijgegaan aan de bezwaren van de middengroepen, die door het stelsel van voor ieder gelijke rechten tegenover ongelijke premies onevenredig zwaar belast dreigen te worden.

Men doet het wel eens voorkomen dat deze problemen op eenvoudige wijze zouden kunnen worden opgelost wanneer de schatkist een bijdrage zou gaan leveren aan de financiering van de sociale volksverzekeringen. Dat is meer schone schijn dan realiteit. Men kan op die manier de lasten van de gemeenschap in zijn totaliteit geen cent lichter maken. Bij de huidige verdeling van de belastingdruk lijkt het ons dat de oplossing van het probleem van de middengroepen evenmin in die richting kan worden gezocht. Op zijn best is er enig perspectief in de verdere toekomst als er ernst gemaakt zou worden met een fiscale harmonisatie in de E.E.G. volgens het patroon, dat in de andere lid-staten overheersend is.

Vooralsnog zien wij dan ook niet hoe een verhoging van de A.O.W. tot een sociaal minimum op korte termijn zou kunnen worden verwezenlijkt zonder dat nieuwe knelpunten zouden worden geschapen. Het zou goed zijn indien men zich nog eens terdege zou bezinnen op de vraag of niet met minder genoegen moet worden genomen. Hiermee bedoelen wij niet dat de huidige bejaarden en die van de nabije toekomst maar moeten zien rond te komen met minder dan het sociaal minimum. Men zou echter door de nood gedwongen bij de beoordeling van het gewenste pensioenniveau krachtens de A.O.W. rekening kunnen houden met het feit, dat gemiddeld iedere bejaarde nog over een zeker bedrag aan andere bestaansmiddelen beschikt. De bejaarde die aan dit gemiddelde niet toekomt zou een aanvulling krachtens de algemene bijstandswet moeten krijgen.

Wij geloven niet dat indien al deze overwegingen in de discussie worden betrokken tekort wordt gedaan aan morele rechten, die de huidige bejaarden zouden kunnen doen gelden. Tenslotte is de A.O.W. opgezet als een verzekering. Het verzekeringselement komt hierin tot uitdrukking dat iedere inkomenstrekker vanaf de 15-jarige tot de 65-jarige leeftijd in beginsel premie moet betalen om zich het recht op een ouderdomsuitkering te verwerven die door de toekomstige actieve bevolking gefinancierd zal moeten worden. Tot aan het jaar 2007 geldt een overgangsregeling, waarbij het volle pensioen wordt toegekend aan een ieder ongeacht het feit, dat niemand gedurende de volle periode van 50 jaar althans in beginsel premieplichtig is geweest. Uiteraard profiteren de huidige bejaarden van deze overgangsregeling het meest. Het is een bijzonder gelukkige omstandigheid dat het omslagstelsel deze overgangsregeling heeft mogelijk gemaakt. Wil men tot een evenwichtige oordeelsvorming komen ten aanzien van de wensen inzake de extra-verhoging van de A.O.W. dan mag dit aspect echter niet worden verwaarloosd.

Voorburg.

Drs. J. P. DE HEIJ.

(I. M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

De bij de algemene belastingherziening voorgestelde aftrekbaarheid van één derde deel van de betaalde vermogensbelasting ten laste van het fiscale inkomen stuit op grote bezwaren. De voorgestelde regeling is gebaseerd op het wegvallen van één der grondslagen der vermogensbelasting; het is de vraag of die grondslag nog wel bestond. Vervolgens kan voor de gekozen regeling geen rechtsgrond worden gevonden. Tenslotte is het wetsvoorstel uitdrukkelijk als een voorlopige zaak gekenschetst, terwijl in het kader van de algemene belastingherziening een tijdelijke regeling niet past.

Belastingverlaging voor vermogensinkomsten: op zoek naar een rechtsgrond

Grondslag der vermogensbelasting.

De relatief zware belastingdruk op vermogensinkomsten heeft in het voorlopig verslag naar aanleiding van het ontwerp van wet op de vermogensbelasting 1960¹⁾ ruime aandacht gekregen. Aan de hand van verschillende cijfervoorbeelden wordt aangetoond, tot welke hoge druk de heffing van de inkomsten- en vermogensbelasting op vermogensopbrengsten leidt; de introductie van de successierechten maakt de verkregen uitkomsten nog indrukwekkender.

Hoe zinvol deze berekeningen voor de belastingplichtige ook mogen zijn om na te gaan, hoe hoog het rendement van vermogensinkomsten is bij verschillende niveaus van inkomen en vermogen (de successierechten willen we thans laten rusten) alleréerst dient de vraag te worden beantwoord, of de betaalde vermogensbelasting bij die rendementsberekening in aanmerking mag worden genomen. In beginsel moet die vraag negatief worden beantwoord.

De Wet op de Vermogensbelasting 1892 bedoelde oorspronkelijk naast de draagkracht uit het vermogen zelf de meerdere draagkracht te treffen, die de genietter van een *gefundeerd* inkomen (duurzamer inkomen) heeft boven de genietter van een ongefundeerd inkomen; daartoe werd de vermogensbelasting geheven van de gefingeerde vermogensopbrengsten. Na de invoering van de Wet op de Inkomstenbelasting 1914 echter werden alle inkomensbestanddelen op gelijke wijze belast. De grotere draagkracht die iemand aan het bezit van vermogen ontleent — hij beschikt daarmee immers over een financiële reserve, die zijn economisch incasseringsvermogen vergroot — leidt nu tot de heffing van vermogensbelasting naar de grootte van het vermogen.

De opvatting dat de vermogensbelasting het vermogen als zelfstandig draagkrachtelemeent treft, en in het geheel niet rust op het „gefundeerd” zijn van de vermogensinkomsten, wordt krachtig en onzes inziens doeltreffend verdedigd door onder meer *De Langen*²⁾. Hij wijst op het feit dat alle vermogensbestanddelen belast worden, die

„geldswaarde” hebben onafhankelijk van de vraag of zij iets opbrengen. Kostbare voorwerpen zullen geen inkomsten geven, doch kunnen deel uitmaken van het belastbaar vermogen; hetzelfde geldt voor vermogen waarvan de belastingplichtige slechts de blote eigendom heeft.

De opvatting van sommigen, dat de vermogensbelasting ook na 1915 nog mede bedoeld zou zijn om de inkomsten uit vermogen zwaarder te treffen dan de overige inkomensbestanddelen, verklaart *De Langen* uit twee oorzaken. In de eerste plaats worden in die opvatting ten onrechte draagkracht en inkomen als analoge begrippen met elkaar vermengd, ten tweede zal de wetgever op economische gronden streven naar een totale druk van vermogens- en inkomstenbelasting, die het totale inkomen niet overtreft.

Verlaging van belastingdruk op vermogensinkomsten.

We zien nu dat dit streven om de totale druk van vermogens- en inkomstenbelasting niet te sterk te laten toenemen, de Minister en Staatssecretaris van Financiën naar een voorstel tot verlaging van deze belastingdruk heeft geleid. De concrete inhoud van dit voorstel, alsmede de daartoe gekozen argumenten, achten wij echter zeer onaantrekkelijk.

In de Memorie van Antwoord op de wet op de vermogensbelasting (stuk nr. 5380, no. 21, blz. 1) wordt de stelling gehandhaafd dat onze vermogensbelasting ook na 1915 nog voor een deel berust op het idee, dat vermogen een duurzamer inkomen afwerpt dan arbeid. Volkomen terecht betogen de bewindslieden vervolgens dat het onderscheid tussen gefundeerd en niet-gefundeerd inkomen goeddeels is verdwenen. Men kan dan denken aan de sterke uitbreiding van de sociale verzekeringen, welke het arbeidsinkomen een duurzamer karakter heeft gegeven. De bewindslieden menen dat het wegvallen van deze éne grondslag van de vermogensbelasting (zodat er nog één overblijft: het vermogen als financiële reserve) reden is om de druk van de vermogensbelasting te verlagen.

Niet wordt voorgesteld om het vermogensbelastingtarief van f. 5 per f. 1.000 te verlagen, daar aan de verlaging van de inkomstenbelastingdruk prioriteit moet worden ver-

¹⁾ Witte kamerstukken no. 5380, no. 18, eerste drie bladzijden.

²⁾ „De grondbeginselen van het Nederlandse belastingrecht, deel I”, Alphen aan den Rijn, 1954, blz. 128 e.v.

leend; bovendien behoort een tariefwijziging niet tot het terrein van de algemene belastingherziening. Zij komen dan tot de slotsom dat een aftrek van één derde deel van de betaalde vermogensbelasting ten laste van het fiscale inkomen de meest passende oplossing is: „Het is een eis van billijkheid, dat de vermogensbelasting die tot op zekere hoogte praktisch gesproken als een soort extra-inkomstenbelasting zou kunnen worden gekenschetst, in mindering wordt gebracht op de maatstaf, waarnaar de inkomstenbelasting wordt geheven”. Nadrukkelijk wordt er tenslotte op gewezen, dat dit een voorlopige regeling bedoeld te zijn, slechts verantwoord, omdat een tariefverlaging thans niet in overweging mag komen.

Nu is het op zijn minst twijfelachtig, of de thans door de Minister en Staatssecretaris van Financiën vervallen verklaarde grondslag van de vermogensbelasting nog wel bestond. Zoals hierboven reeds werd vermeld, is de gedachte dat de vermogensbelasting sedert de invoering van de Wet op de Inkomstenbelasting 1914 alleen nog het *vermogen als reserve* trof, veel logischer. En in dat geval is niet een in het Nederlandse rechtsbewustzijn levende grondslag voor de belastingverlaging gegeven. Het streven naar verlaging van de hoge inkomstenbelastingdruk leeft in vele kringen. Wanneer echter de vermogensbelasting de afgelopen decennia niet meer de inkomsten uit vermogen bedoelde te treffen, vraagt men zich af, waarom nu de belastingdruk op vermogensinkomsten moet worden verlaagd.

Vervolgens is de voorgestelde oplossing zonder meer merkwaardig. De rechtsgrond van de vermogensbelasting berust (in elk geval wanneer het parlement zich met die zienswijze zal hebben verenigd) op de draagkracht, die het vermogen als financiële reserve verschaft. Elke band tussen vermogensbelasting en haar druk op de vermogensinkomsten is daarmee definitief verbroken; ook in de Memorie van Antwoord wordt uitdrukkelijk gesteld dat vermogensbelasting geheven zal moeten worden, ook al bestaat dan de mogelijkheid dat het vermogen zelf aangetast zal worden (blz. 3,4).

Maar hoe is dan te verklaren, dat een deel van de betaalde vermogensbelasting op het *fiscale inkomen* in mindering moet worden gebracht om de te hoge belastingdruk te verlagen? Er zijn duidelijk twee mogelijkheden om tot een oplossing te komen: een verlaging van de inkomstenbelasting, indien men de belastingdruk op het inkomen te hoog acht, of een verlaging van de vermogensbelasting, als men vreest het vermogen als reserve te sterk aan te tasten bij het huidige tarief. Dat een tariefwijziging niet past in het kader van de algemene belastingherziening is een louter formeel argument, door de bewindslieden dan ook niet gehanteerd bij hun voorstel het Tarief van Vennootschapsbelasting over uitgekeerde winst te verlagen. In wezen past een materiële wijziging van de belastingdruk tussen bepaalde inkomensbestanddelen als zodanig niet in de algemene belastingherziening, omdat een dergelijke wijziging afgewogen moet worden tegen andere wenselijke belastingdrukverschuivingen.

Voldoende rechtsgrond?

Zoals werd opgemerkt heeft de voorgestelde aftrekbaarheid van het fiscale inkomen tot eigenaardig gevolg, dat niet de vermogensbelasting, maar de inkomstenbelasting wordt verlaagd, en wel alleen voor een bepaalde categorie inkomsten. Nu terecht wordt aangenomen dat de vermogensbelasting alleen het vermogen als reserve treft, is

een berekening van de som van de inkomsten- en vermogensbelastingdruk op vermogensopbrengsten uit belastingtheoretisch oogpunt niet relevant. De voorgestelde belastingverlaging zou men kunnen zien als een discriminatie ten gunste van bepaalde inkomsten.

Het in de Memorie van Antwoord aangevoerde argument, dat bij het voorstel „gelijkheid wordt verkregen ten opzichte van de fiscale behandeling van premies voor sociale en ouderdomsvoorzieningen, die evenzeer ten laste van het fiscale inkomen kunnen worden gebracht”, is onzes inziens niet steekhoudend. Deze vergelijking doet, evenmin als andere mogelijke vergelijkingen met bijv. als persoonlijke verplichtingen van het inkomen aftrekbare bedragen, niet ter zake. Bij persoonlijke verplichtingen en dergelijke aftrekposten (bijv. buitengewone lasten) gaat het om *inkomensoverdrachten en -bestedingen*, welke bovendien nog dikwijls in de toekomst tót belastbare uitkeringen leiden: de aftrek wordt dan gerechtvaardigd omdat de draagkracht van het inkomen erdoor vermindert. De essentie van de vermogensbelasting is nu juist dat zij niet naar de draagkracht van het inkomen, maar naar die van het vermogen wordt geheven³⁾.

Hoe weinig solide de rechtsgrond van het wetsvoorstel wel is, blijkt uit de reeds geciteerde formulering in de Memorie van Antwoord, ditmaal door ons geïmiteerd: dat de vermogensbelasting (die) *tot op zekere hoogte praktisch gesproken als een soort extra-inkomstenbelasting zou kunnen worden gekenmerkt*”. Op gelijke wijze geformuleerd kan het oordeel over de rechtsgrond luiden: de rechtsgrond *zou tot op zekere hoogte praktisch gesproken als een soort afwezige rechtsgrond kunnen worden gekenmerkt*.

Tenslotte moet ernstig bezwaar worden gemaakt tegen het *voorlopig karakter* van de voorgestelde regeling (behalve dan voor zover het steeds plezierig is wanneer een onwenselijke zaak na verloop van tijd belooft te verdwijnen). Wij hebben immers een algemene belastingherziening voor ons liggen, die bedoeld is om het belastingrecht voor een reeks van jaren op zo goed mogelijke wijze vast te leggen. Dan is er geen plaats voor een voorziening, waarvan de voorstellers zelf opmerken dat zij een vervangingsmiddel is voor een wenselijke tariefverlaging, die op grond van louter formele argumenten wordt verworpen.

³⁾s-Gravenhage.

E. L. BERG.

³⁾ Schendstok ziet de economische rechtvaardiging van de vermogensbelasting in het feit dat de besparingen uit een bepaald inkomen geringer behoeven te zijn naarmate de belastingplichtige over een groter vermogen beschikt daar de marginale spaarneiging daalt bij een toenemend vermogen. Gegeven een zeker inkomen is het marginale nut van consumptie geringer, naarmate het vermogen groter is. Zie: Institut International de Finances Publiques, *Impôts sur la fortune*, Bruxelles, 1962, blz. 341 e.v.

RECTIFICATIE

In mijn „Dupliek op Drs. D. Roemers” (zie „E.-S.B.” van 17 april 1963) is helaas het weekblad „Intergrafia” genoemd, waar het veertiendaagse orgaan „Grafia” werd bedoeld. Het misverstand is ontstaan doordat degene, die mij een fotocopy van de beschouwingen van de redacteur A. M. van den Boogaart toestuurde, daarbij aangetekend had: Intergrafia. „Grafia” is het veertiendaagse orgaan van de Algemene Nederlandse Grafische Bond.

Rotterdam.

N. E. H. VAN ESVELD.

De financiering van de wegeaanleg in België

Hier te lande wordt herhaaldelijk gepleit voor de instelling van een afzonderlijk fonds voor de aanleg van wegen. Zowel in de Staten-Generaal als in de kringen van de weggebruikers gaan hiertoe stemmen op. Men stelt dan dat de aanleg van een wegennet, dat voldoet aan de eisen van het zich snel ontwikkelende verkeer, een gigantische taak is, waarvan de uitvoering zich over een aantal jaren zal uitstrekken. Het is noodzakelijk daarvoor een project op te stellen, zodat men een overzicht heeft van de deeltaken. De uitvoering hiervan kan niet worden onderbroken door conjuncturele omstandigheden, welke de regering zouden kunnen nopen in een bepaald jaar de benodigde fondsen af te remmen. Hierbij vergelijkt men het wegebouwproject dan met andere projecten van lange termijn, zoals de Zuiderzeewerken en het Deltaplan. Aan zulk een fonds zou een zekere autonomie moeten worden verleend om — los van de situatie der rijksbegroting — de geprojecteerde werken te kunnen uitvoeren.

In zijn nieuwjaarsrede roerde de voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor 's-Hertogenbosch en Omstreken dit probleem van de financiering ook aan. Hij verklaarde, dat in de meeste kringen — ook van de overheid — het groeitempo van het autoverkeer en de gevolgen daarvan ernstig worden onderschat. Wel zijn de technische mogelijkheden om snel tot aanleg van nieuwe wegen te komen aanwezig, maar het kapitaal ontbreekt; zou het daarom — aldus Dr. De Gruyter — niet mogelijk zijn geldleningen te sluiten voor de uitvoering van deze urgente werken en het jaarlijks voor de wegeaanleg beschikbare bedrag te gebruiken voor betaling van rente en aflossing der leningen?

Dat de wegeaanleg in ons land een probleem van de eerste orde is, wordt wel algemeen aanvaard en zeker wanneer wij het betrekken in het kader van de groeiende Europese Gemeenschap, welke tot intensiever verkeer zal leiden. Dat onze regering dit laatste facet terdege in haar beleid betreft, blijkt uit het feit, dat van het op de Buitengewone Dienst der begroting voor 1963 van het Departement van Verkeer en Waterstaat voor de aanleg van wegen uitgetrokken bedrag van f. 117 mln., niet minder dan f. 74 mln. of 63,2 pCt. bestemd is voor de zgn. E-wegen, dus wegen welke deel uitmaken van het geprojecteerde Europese wegennet.

Het Belgische Wegenfonds.

Het ligt voor de hand, dat bij het propageren van een afzonderlijk fonds voor de wegebouw het oog gericht wordt op de methode, die onze Beneluxpartner België heeft gevolgd door de instelling van het „Wegenfonds 1955-1969”. Vandaar dat wij in dit artikel nader op dit Fonds ingaan. Het Belgische Fonds, ingesteld bij de wet van 9 augustus 1955, heeft tot taak: „voor rekening van de Staat, de werken tot aanleg van *autowegen* en tot verbetering en modernisering van de Rijkswegen uit te voeren”.

Het *bestuur* is geheel ambtelijk van aard: het Fonds wordt beheerd door de Minister van Openbare Werken en van Wederopbouw, die bijgestaan wordt door een Raad van Advies, bestaande uit 8 leden, allen ambtenaren, die door de Koning worden benoemd.

De *middelen* van het Fonds komen uit drie bronnen, t.w.:

1. de opbrengst van de door het Fonds uit te schrijven leningen. Het totaal beloop daarvan is in de wet zelf opgenomen (art. 9), nl. fr. 30 mrd.;

2. het bedrag van een jaarlijkse (staats-) dotatie, inzonderheid ter voorziening in de financiële dienst der leningen;

3. een uitkering uit het saldo van het vroegere Wegenfonds.

De *levensduur* van het Fonds is in de titel van de wet neergelegd, nl. voor de periode 1955-1969, doch krachtens het derde lid van art. 1 kan de Koning, op advies van de Raad van Ministers, het Fonds voor onbepaalde tijd verlengen.

De *verantwoording* is geregeld in art. 3, waarin wordt bepaald, dat elk jaar als bijlage van de begroting van Openbare Werken wordt opgenomen:

a. het programma van de in de loop van het begrotingsjaar uit te voeren werken;

b. een staat van de gereedgekomen en nog in uitvoering zijnde werken;

c. de jaarrekening (in de wet genoemd: boekhoudkundige staat) van het Fonds.

Wat bereikt werd.

Inclusief de lening van fr. 2,5 mrd., waarvoor de inschrijving op 24 september 1962 is opengesteld, is tot nu toe een bedrag van fr. 15.035 mln. aan leningen geplaatst. De verbintenissen, in deze periode aangegaan, belopen evenwel fr. 16.085 mln. Het excedent was mogelijk door de uitkeringen uit het vroegere Wegenfonds (zie hierboven). Tot nu toe zijn 79 km aan autosnelwegen voltooid en 1.700 km wegen verbeterd en gemoderniseerd.

Het programma voor de naaste toekomst.

Het wegebouwprogramma voor de jaren 1962 t/m 1965 is een onderdeel van een groots ontwikkelingsprogramma, hetwelk aan de volksvertegenwoordiging is aangeboden als „Ontwerp van Wet houdende goedkeuring van het eerste programma voor economische expansie”. In de Memorie van Toelichting wordt gewezen op de te verwachten expansie zowel van het personen- als van het goederenvervoer, mede als gevolg van de liberalisatie op internationaal vlak, die trouwens reeds gedeeltelijk verwezenlijkt is in het kader van de Economische Benelux Unie. De Memorie concludeert daaruit: „de exploitatie van het wegvervoer zal in belangrijke mate worden vergemakkelijkt door de zware inspanning van de Overheid met betrekking tot de verbetering en de uitbouw van het wegennet” (l.c., blz. 107).

Elders in de Memorie van Toelichting wordt een specificatie gegeven van de geraamde investeringen voor de uitbouw en verbetering van het wegennet, t.w.:

	1962	1963	1964	1965
	(in mln. fr.)			
gewone wegen	1.300	1.450	1.580	1.550
autosnelwegen	2.600	2.730	3.000	3.550
tezamen	3.900	4.180	4.580	5.100
herstel oorlogsschade	120	120	120	—
totaal investeringen	4.020	4.300	4.700	5.100

Hieruit blijkt, dat een zeer groot gedeelte van de investeringen bestemd is voor de autosnelwegen. Deze investeringsbedragen, in totaal fr. 18.120 mln., gevoegd bij de reeds aangegane verbintenissen van fr. 16.085 mln., overtreffen reeds aanzienlijk het totale bedrag van fr. 30 mrd. dat in de wet is genoemd voor de gehele periode 1955-1969. Dit verschil wordt eveneens opgevangen door de extra uitkeringen uit het vroegere Wegenfonds.

Merkwaardig is, dat de financiering van de Europa-weg E 3 (die een verbinding van Lissabon met Stockholm via Venlo en Hamburg tot stand zal brengen) op andere wijze zal geschieden, dus buiten het Fonds om zal lopen. De totale kosten van deze weg op het Belgische grondgebied zijn geraamd op fr. 6 mrd.; voor de 4 jaren van het economische expansieprogramma zijn resp. geraamd fr. 80 mln., fr. 1.000 mln., fr. 1.000 mln. en fr. 1.000 mln.

Deze investeringen zullen gefinancierd worden door leningen, welke door de provincies en steden zullen worden uitgeschreven. De terugbetaling door de Staat is aldus geregeld, dat bij het gereedkomen van gedeelten van deze weg de Staat aan deze organen een bedrag (voorlopig wordt gedacht aan 70 centimes) per motorrijtuig per afgelegde kilometer zal vergoeden.

Beoordeling.

Wanneer wij nu bovenstaande uiteenzetting van de mogelijkheden, welke het Belgische fondssysteem biedt, overzien, dan valt op, dat op deze wijze over een reeks van jaren een aanzienlijke hoeveelheid werk zonder onderbreking kan worden voortgezet. Op basis van het genoemde expansieprogramma zal in 1965 een project van 100 km autosnelwegen ter hand worden genomen, welk project dan in 1967 gereed zal zijn. Elk jaar daarna zal opnieuw 100 km in gebruik kunnen worden genomen.

Toch menen wij — met alle eerbied, welke wij aan deze forse aanpak verschuldigd zijn — dat er aan het systeem in zijn huidige vorm nog enkele bezwaren kleven, nl.:

1. Het programma beslaat nog een te korte periode om een wezenlijk project voor de totale voorziening te kunnen geven. Een project, dat het ganse noodzakelijke werk omvat, lijkt ons onontbeerlijk, waarbij nog altijd plaats is voor het bepalen van prioriteiten.

2. Hoewel niet in de wet vermeld, blijkt toch in de praktijk dat voor het uitschrijven van een lening door het Fonds de goedkeuring van de Minister van Financiën nodig is. De autonomie is dus niet absoluut.

3. De bestuursvorm is geheel ambtelijk. Dit behoeft een vruchtbare samenwerking met het bedrijfsleven — waarbij wij zowel aan de organisaties der weggebruikers als aan de wegenbouwers denken — niet uit te sluiten, doch wij zouden het reëler vinden, als deze belanghebbenden en uitvoerders als zodanig in de Raad van Advies waren opgenomen.

4. De methode van verantwoording, zoals hierboven vermeld, schept toch de mogelijkheid van een ingrijpen door het parlement in de uitvoering van de door het Fonds opgestelde projecten. De wet vermeldt namelijk niet, dat het, bij de begroting van Openbare Werken in te dienen programma, niet discutabel is, hetgeen trouwens ook moeilijk voor het parlement aanvaardbaar zou zijn.

Wij kunnen dan ook volledig de suggestie beamen, welke de heer Hondermarcq, Directeur-Generaal van de Wegen, in een interview met een redacteur van het (Belgisch) blad „Bouwbedrijf” uitsprak, nl. om aan het Fonds grotere autonomie te geven, welke temeer gerechtvaardigd is door het excedent van de ontvangsten uit het wegverkeer boven de in deze sector bestede bedragen.

Wat de toepassing van dit Belgische systeem in Nederland betreft, zouden wij overneming wel willen aanbevelen, uiteraard onder opheffing van de aangeduide bezwaren. Temeer pleit hiervoor, dat hiermede een gelegenheid geboden wordt tot een samenwerking, die aan de Benelux-gedachte nog groter reliëf geeft.

's-Gravenhage.

E. C. WASSENAAR.

Levensverzekering (binnenland) in 1962

De voorlopige gegevens welke met betrekking tot de gang van zaken bij het levensverzekeringbedrijf gedurende het afgelopen jaar bekend zijn geworden, tonen aan dat 1962 voor de levensverzekering opnieuw een periode van voortgezette groei is geweest. Wederom is voor een bedrag aan nieuwe verzekeringen tot stand gekomen dat hoger is dan in enig ander jaar werd genoteerd. Wel moet hierbij worden aangetekend dat zowel in absolute cijfers als relatief gezien de toeneming minder groot is geweest dan in 1961 ten opzichte van 1960 het geval was. Daaruit valt de conclusie te trekken dat er in 1962 in vergelijking tot een jaar eerder een vertraging in het groeitempo aan de dag is getreden. Een voortgezette vertraging. Want in 1961 deed zich eenzelfde verschijnsel voor.

Op basis van de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek werd in 1961 een binnenlandse productie bereikt van f. 6.562 mln. Dit bedrag omvat het totaal van de over de drie hoofdbranches kapitaal-, rente- en volksverzekeringen verdeelde en door particulieren (individueel) en het bedrijfsleven (collectief) afgesloten verzekerings-

overeenkomsten bij 60 binnenlandse maatschappijen (46 naamloze vennootschappen, 10 onderlinge maatschappijen en 4 verenigingen) en de 7 hier te lande werkzame buitenlandse maatschappijen, waarvan er 4 actief zijn en 3 zich beperken tot het afwickelen van hun bestaande portefeuilles. In 1962 bedroeg de produktie van op het leven van in ons land wonende personen gesloten verzekeringen f. 7.200 mln., waarmede de grens van f. 7 mrd. werd overschreden. Daarin is een voor de maand december geschatte produktie van f. 1.330 mln. begrepen. In vergelijking tot 1961 kan het produktiesurplus in afwachting van de definitieve cijfers op f. 638 mln. gesteld worden, wat neerkomt op een toenemingspercentage van 9,7. Aan het einde van 1961 overtrof de produktie die van 1960 met f. 683 mln., corresponderende met een stijgingspercentage van 11,6. In 1960 was de produktie f. 955 mln. of 19,4 pCt. hoger dan in het jaar daarvoor.

Maand- en kwartaalcijfers.

Blijkens de maandelijkse produktie-opgaven van het

C.B.S. is niet in alle maanden van 1962 de toevoer aan nieuwe verzekeringen hoger geweest dan in de overeenkomstige tijdvakken een jaar eerder. De tweede en voorlaatste maand van 1962 vertonen ten opzichte van 1961, zonder dat daarvoor een bepaalde oorzaak aan te wijzen is, een lichte teruggang. Opmerking verdient dat, behalve in augustus en september, in elk van de overige maanden voor f. 0,5 mrd. of meer aan nieuwe verzekeringen is tot stand gekomen. In de maand december zelfs voor méér dan f. 1 mrd. Hoe de produktie zich van maand tot maand alsmede per kwartaal in vergelijking tot 1961 ontwikkeld heeft, geeft tabel 1 aan.

TABEL 1.

Produktiebeloop 1961-1962^{a)}
(in mln. guldens)

Periode	1961	1962	verschil 1962 t.o.v. 1961
januari	465	568	+ 103
februari	517	501	- 16
maart	494	522	+ 28
1e kwartaal	1.476	1.591	+ 115
april	476	553	+ 77
mei	488	590	+ 102
juni	472	500	+ 28
2e kwartaal	1.436	1.643	+ 207
juli	494	534	+ 40
augustus	435	488	+ 53
september	454	480	+ 26
3e kwartaal	1.383	1.502	+ 119
oktober	535	584	+ 49
november	570	550	- 20
december	1.162	1.330 b)	+ 168 b)
4e kwartaal	2.267	2.464	+ 197
jaartotaal	6.562	7.200	+ 638

a) Bron: Produktiestatistiek C.B.S.; uitsluitend binnenland.
b) Getaxeerd.

Zoals de cijfers in tabel 1 laten zien is in elk van de eerste drie kwartalen de produktie boven f. 1,5 mrd. uitgekomen, terwijl zij in de laatste driemaandelijke periode van het jaar 1962 zelfs tot rond f. 2,5 mrd. is gestegen. Het is een bekend ervaringsverschijnsel dat vooral in het laatste kwartaal een versterkte animo tot het sluiten van levensverzekeringen met aftrekbare premie aan de dag pleegt te treden. Dit verklaart dat 34,2 pCt. van de totale produktie in deze slotperiode van het jaar is tot stand gebracht. Voor de overige kwartalen gelden lagere percentages (eerste kwartaal 22,1 pCt., tweede kwartaal 22,8 pCt., derde kwartaal 20,9 pCt.).

De hoofdmoot van de produktie wordt gevormd door renteverzekeringen, waaronder behalve aan kapitaalpolissen gekoppelde verzekeringen als die van ideaal-, gezins- en opvoedingsrenten, ook pensioenverzekeringen (oudedags-, weduwen- en wezenpensioen) alsmede dadelijk ingaande lijfrenten vallen. Een voornaam gedeelte van de pensioenverzekeringen bestaat uit op collectieve basis tot stand gekomen personeelsverzekeringen. Van de totale produktie (binnenland) 1962 van f. 7.200 mln. heeft de kapitaalverzekering met f. 3.160 mln. 43,9 pCt. voor haar rekening genomen tegen 43,8 pCt. een jaar eerder. Het aandeel van de renteverzekering, f. 3.750 mln. bedragende, beliep evenals een jaar eerder 52,1 pCt. Bij de volksverzekering maakte de produktie met f. 290 mln. 4 pCt. (v.j. 4,1 pCt.) van het totaal uit. Aangezien de voor 1962 geldende branchepersentages geen verschil met die van een

jaar vroeger tonen, kan er van enige accentverschuiving naar deze of gene verzekeringsvorm niet worden gesproken. Tabel 2 geeft een overzicht van de produktie per branche over de jaren 1961 en 1962.

TABEL 2.

Produktie per branche^{a)}

Branche	1961	1962	verschil 1962 t.o.v. 1961	1961	1962
	(in mln. guldens)			(in pCt. van het totaal)	
Kapitaalverzekeringen	2.874	3.160	+ 296	43,8	43,9
Renteverzekeringen (gekapitaliseerd door vermenigvuldiging met 10)	3.420	3.750	+ 320	52,1	52,1
Volksverzekeringen	268	290	+ 22	4,1	4,0
Totaal	6.562	7.200 b)	+ 638	100,0	100,0

a) Bron: Produktiestatistiek C.B.S.; uitsluitend binnenland.
b) Getaxeerd en afgerond.

Premie-inkomen.

Alle discussies rondom het vraagstuk van de koopkrachtvermindering van onze munteenheid ten spijt blijft het sparen met behulp van de levensverzekering onverzwakt en zelfs in stijgende mate voortgang vinden. Want vergeleken met een jaar eerder is in 1962 voor f. 115,3 mln.: (v.j. f. 64,7 mln.) meer in de vorm van premiebetalingen bij het levensverzekeringbedrijf terecht gekomen. Vorig jaar beliep het premie-inkomen op hier te lande lopende polissen f. 1.111,7 mln., wat ten opzichte van 1961 (f. 996,4 mln.) een stijging in de premie-ontvangsten betekent van 10,4 pCt.

Uitkeringen.

De maatschappijen lieten aan de polishouders resp. aan de door hen aangewezen begunstigden in 1962 een bedrag van f. 328,3 mln. ten goede komen. Het hoofdbestanddeel bestaat uit uitkeringen, die het karakter van een periodiek inkomen dragen (pensioenen en renten). Zij maken 44,6 pCt. van het totaal uit. Daarna volgen de op de afloopdata van expirerende polissen verrichte uitbetalingen (37,7 pCt.). De derde categorie van uitkeringen heeft betrekking op betalingen, die wegens overlijden van verzekerden moesten geschieden (17,7 pCt.).

TABEL 3.

Uitkeringen aan polishouders en begunstigden^{a)}

Uitkering	1961		1962	
	in mln. guldens	in pCt.	in mln. guldens	in pCt.
wegens overlijden	51,2	17,2	58,0	17,7
op de afloopdata	110,2	37,0	123,7	37,7
aan diverse vormen van rente	136,1	45,8	146,6	44,6
Totaal	297,5	100,0	328,3	100,0

a) Bron: „De Telstrook”, kwartaaloverzicht Voorlichtingscommissie uit het Levensverzekeringbedrijf.

Het aantal polissen waarvan de verzekerde bedragen door overlijden van de verzekerden reeds binnen twee jaar na afsluiting opeisbaar werden, was in 1962 hoger dan in het jaar daarvoor. Er kwamen 3.569 van dergelijke gevallen voor (v.j. 3.464). Op deze polissen incasseerden de maatschappijen rond f. 561.000 aan premiën. Zij moeten echter ruim het veertienvoudige ofwel f. 8,0 mln. uitkeren.

In 1962 kwamen 930 verzekerden (v.j. 946) door een ongeval te overlijden.

TABEL 4.

-Door overlijden binnen 2 jaar vervallen polissen

Jaar	Aantal polissen	Premie-ontvangst in guldens	Uitkeringen	
			in guldens	in veelvoud van de premie-ontvangst
1958	4.205	347.120	5.668.765	16,3
1959	4.056	460.599	6.336.496	13,8
1960	3.914	476.891	5.718.593	12,0
1961	3.464	449.973	5.805.377	12,9
1962	3.569	561.070	8.078.416	14,4

Beleggingen.

Door een netto-voortgang van f. 890,6 mln. is het totaal der beleggingen van f. 9.061,6 mln. per ultimo 1961 gestegen tot f. 9.952,2 mln. of rond f. 10 mrd. per ultimo 1962. Hoe de gelden zijn belegd geeft tabel 5 aan.

TABEL 5.

Belegd kapitaal ^{a)}

Beleggingsobject	31-12-1961		31-12-1962	
	in mln. guldens	in pCt.	in mln. guldens	in pCt.
Vaste eigendommen	666,5	7,4	732,6	7,4
Hypotheek	2.053,2	22,7	2.437,2	24,5
Effecten	792,7	8,7	802,1	8,0
Leningen op schuldbekentenis	4.552,9	50,2	4.927,3	49,5
Inschr. Grootboek en Schuldreg.	693,2	7,6	644,2	6,5
Polisbeleningen	86,4	1,0	86,8	0,9
Overige beleggingen	216,7	2,4	322,0	3,2
Totaal	9.061,6	100	9.952,2	100

a) Bron: „De Telstrook”, kwartaaloverzicht van de Voorlichtingscommissie uit het Levensverzekeringbedrijf.

Uit de ter beschikking gekomen cijfers valt te constateren dat het levensverzekeringbedrijf zich in 1962 op alleszins bevredigende wijze heeft ontplooid met als in het oog springende feiten: een binnenlandse productie van f. 7,2 mrd., een premie-ontvangst van f. 1,1 mrd. en een belegd vermogen van rond f. 10 mrd. Men mag daaruit afleiden, dat het levensverzekeringbedrijf op weg is van een miljoenen- tot een miljardenbedrijf uit te groeien.

Rotterdam.

J. B. BOOIJ.

BOEKBESPREKING

Dr. R. Slot: *Kostenvariabiliteit en variabele-kostenrekening* (Direct Costing). H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1962, 215 blz., f. 18.

Dr. Slot promoveerde aan de N.E.H. te Rotterdam op de inhoud van deze studie „cum laude” tot doctor in de economische wetenschappen. De inhoud van de handelsuitgave is gelijk aan die van het proefschrift, behoudens de toevoeging van de woorden „Direct Costing” aan de titel. Deze toevoeging is m.i. niet overbodig, omdat men zou kunnen twisten over de vraag, of de oorspronkelijke titel wel voldoende duidelijk maakt, welke bedrijfseconomische problematiek aan de orde wordt gesteld. Onder „direct costing” in zijn eenvoudigste vorm moet namelijk worden verstaan „een zodanige wijze van kostenberekening dat de vaste en de variabele kosten consequent op afzonderlijke rekeningen worden geadministreerd, slechts de variabele kosten aan de verschillende kostendragers worden toegerekend en de vaste kosten rechtstreeks in één bedrag ten laste van de resultatenrekening worden gebracht”. Direct

costing is mitsdien een vorm van de zgn. differentiële (partiële) calculatie en het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat de pur sang aanhangers van de integrale (totale) calculatie zich weinig ingenomen betonen met deze uit Amerika stammende calculatie- en winstberekenningsmethode.

Alvorens de inhoud van dit proefschrift nader kritisch te bezien moge reeds nu door mij worden opgemerkt, dat één van de verdiensten van Slots studie de objectief wetenschappelijke methode is, waarmede hij het onderhavige probleem benadert; met handhaving van bepaalde theoretische bedenkingen zoekt Slot, en m.i. niet zonder succes, naar de voor de ondernemerspraktijk bruikbare elementen van de direct costing.

De resultaten van zijn onderzoek verdeelde S. over de volgende 5 hoofdstukken: Hoofdstuk I. Vaste en variabele kosten (75 blz.); II. Schets van de direct costing-methode (23 blz.); III. Direct costing en winstbepaling (41 blz.); IV. Direct costing en planning (50 blz.); V. Direct costing en bedrijfscontrole (8 blz.).

Blijkens deze inhoudsopgave heeft S. in zijn studie een ruime plaats geschonken aan methodologische vraagstukken, en wel in het bijzonder in het omvangrijke hoofdstuk I. De vraag kan worden gesteld, of dit hoofdstuk in het kader van dit proefschrift niet te sterk is uitgedijd. Ik ben geneigd om deze vraag bevestigend te beantwoorden, alhoewel zulks geen afbreuk doet aan de — op zichzelf beschouwd voortreffelijke — inhoud van dit hoofdstuk. Een zo omvangrijke en gedetailleerde analyse van het verschijnsel der vaste en variabele kosten was m.i. echter niet nodig voor de typering en de beoordeling van de direct costing. Wanneer men hoofdstuk I evenwel als een zelfstandige studie beziet, dan kan men de inhoud daarvan niet anders dan hooglijk waarderen. Met name schijnt het mij een verdienste, dat S. zo uitvoerig ingaat op het feit, dat de periodekosten van een bedrijf, behalve op veranderingen in de productie-omvang ook nog reageren op tal van andere invloeden (kwaliteit en prijs van de gebezigde produktiemiddelen, grootte van de orders enz.).

In hoofdstuk II vindt men een klare uiteenzetting van de direct costing-methode in haar verschillende vormen. S. wijst er terecht op, dat de naam van deze methode fundamenteel onjuist is; het stelsel berust immers niet op de indeling van de kosten in directe en indirecte maar op die in vaste en variabele kosten.

In hoofdstuk III wordt o.m. de vraag onder het oog gezien in hoeverre de d.c.-methode in bepaalde gevallen bruikbaar is. S. stelt daarbij allereerst de vraag, welke de taken zijn van de „kostenrekening”. Met de introductie van deze term distancieert S. zich welbewust van het begrip „kostprijs”. „Niet de order of de eenheid produkt maar de afdeling is het centrale object van de moderne bedrijfsadministratie... De alternatievenrekening behoeft eigenlijk alleen maar de kostenverschillen te berekenen die tussen de diverse mogelijkheden bestaan. Ook hierom kan men o.i. beter van kostenrekening dan van kostprijsberekening spreken”, aldus S. op blz. 100.

De functie van de kostenrekening ziet S. dan als:

1. het bepalen van de periodewinst;
2. de planning, w.o. prijspolitiek;
3. de kostenbeheersing.

Persoonlijk acht ik de argumentatie van S. op dit — overigens ondergeschikte — punt niet overtuigend. De functies van de kostprijs, zoals deze in de tot dusver gangbare literatuur worden gehanteerd (a. basis voor de aan-

biedingsprijs, b. basis voor de winstbepaling en c. basis voor de efficiency-beoordeling) zijn in wezen dezelfde als die door S. gelanceerd. Hierin kan men dan ook moeilijk een reden zien om de gangbare term „kostprijsberekening” los te laten. De leer van de kostprijs (d.i. kosten per eenheid produkt) leidt toch ook als vanzelf tot de „produktiecentra methode” bij de verbijzondering van de kosten?

Bij het beoordelen van de bruikbaarheid van de d.c.-methode voor de winstbepaling stelde S. zich op het standpunt, dat zijn „beoordelingsnorm niet zozeer was of dit stelsel wel strookte met een of andere bedrijfseconomische waarde- of winstbepalingstheorie, als wel of die methode een geschikt hulpmiddel voor het bedrijfsbeheer kan worden geacht”.

Het hanteren van zulk een praktijk-norm is voor de wetenschapsbeoefenaar m.i. een gevaarlijk experiment. Wanneer immers een methode fundamenteel onjuist is, dan moet men haar zelfs niet toelaten in die gevallen, waarin zij weinig kwaad sticht. Het „beter passen bij de behoeften van de leidende functionarissen van het bedrijf” (blz. 198) mag zonder meer nooit een argument zijn; temeer niet wanneer deze behoeften voortspruiten uit een gebrek aan kennis van de juiste (nauwkeurigheid eisende) methode.

S. komt tot de conclusie, dat de d.c.-methode met gunstig gevolg kan worden toegepast „in bedrijven, waarin de jaarlijkse produktie-omvang belangrijk fluctueert en de verkoopomvang een min of meer stabiele hoogte heeft” (blz. 134). Slots voorkeur voor de d.c.-methode berust in dit geval op de overweging, dat de integrale (totale) calculatie rekening houdt met de fluctuerende produktie-omvang (onder- en overbezettingsresultaten) en dat zulks de bedrijfsleiders in verwarring brengt.

Bezwaren tegen het toepassen van de d.c. doen zich volgens S. echter gevoelen „in bedrijven, waarvan de jaarlijkse produktie-omvang min of meer stabiel is maar de verkoopomvang fluctueert” (blz. 135). En het argument? . . . „Aan-gezien bij d.c. de volledige kosten per eenheid produkt niet of slechts langs extra comptabele weg berekend worden is de kans op verkopen tegen te lage prijzen hier niet denkbeeldig”.

Het wil mij voorkomen, dat S. de d.c.-methode aldus ten onrechte als een keuzevraagstuk (§ 9) typeert. In beide hierboven genoemde situaties geeft namelijk alleen het gebrek aan kennis van de bedrijfsleiders de doorslag bij het bepalen van de keuze.

In hoofdstuk IV richt S. het oog op de planning van het bedrijf en op de instrumenten, die hierbij aan de leiding ten dienste staan. Bij het uitstippelen van de toekomstige gedragslijn is de periode voor welke men beslissingen nemen wil van het allergrootste belang. De lengte van de beschouwde periode is namelijk van doorslaggevend betekenis voor de beantwoording van de vraag, of de in ogen-schouw te nemen kosten vast, dan wel variabel, zijn.

S. is van mening, dat d.c. „het grootste nut *vermoedelijk* kan afwerpen op het terrein van de period-planning, met name voor die bedrijven, die een gevarieerd produktie- en verkoopprogramma hebben, dat wegens de frequente wisselingen in de afzetsituatie veelvuldig moet worden herzien. Dit geldt vooral indien deze bedrijven als gevolg van de bestaande marktform geen eigen prijspolitiek voeren. De integrale calculatie treedt dan immers op de achtergrond”.

Slots gedachtengang wordt ook in dit hoofdstuk voor een aanzienlijk deel mede bepaald door praktische over-

wegingen. Toegegeven zij echter, dat de theoretische (zowel sociaal-economische als bedrijfseconomische) bezwaren tegen d.c. in dit hoofdstuk goed uit de verf zijn gekomen.

De betekenis van d.c. voor de bedrijfscontrole (Hoofdstuk V) wordt door S. terecht niet hoog aangeslagen. De onderscheiding tussen vaste en variabele kosten loopt namelijk niet parallel met de onderscheiding tussen „non-controllable” en „controllable costs”.

Ons eindoordeel over Slots dissertatie kan niet anders dan zeer gunstig zijn. Slot heeft een zo degelijk werk in de studeerkamer van de econoom op tafel gelegd, dat de studie en de wetenschappelijke discussie er in de toekomst ongetwijfeld ten eerste door zullen worden verlevendigd. Slots werk roept o.m. op tot bezinning op de waarde van de integrale calculatie en tot bezinning op de theorie, die aan de leer van de kostprijs ten grondslag ligt. Het accent op de praktische bruikbaarheid van direct costing irriteert hier en daar wellicht iets, doch zulks is m.i. voor de wetenschapsbeoefening in ons land uitermate gezond en heilzaam.

Bussum.

F. L. VAN MUISWINKEL.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Sedert in het begin van het jaar de kredietcontrole werd opgeschort voltrekt de kredietverlening der banken zich in volle vrijheid. Kan men in het licht van de ontwikkeling, die sindsdien heeft plaats gehad, zeggen dat de neutrale monetaire politiek, die werd geïntroduceerd, gerechtvaardigd is gebleken? De cijfers der handelsbanken over het eerste kwartaal hebben aan het licht gebracht, dat de kredietverlening aan de private sector vrij sterk toeneemt. De stijging heeft f. 227 mln. bedragen tegen f. 178 mln. in de eerste drie maanden van 1962. Procentueel heeft de expansie tot nu toe in 1963 4,7 pCt. bedragen, in het eerste kwartaal 1962 4,1 pCt.

Men kan uit deze cijfers echter zonder meer geen conclusies trekken. In de eerste plaats gaat het niet om de handelsbanken alleen, maar om alle geldscheppende instellingen. Hoe het gaat bij de boerenleenbanken weten wij niet. Een tweede reden is, dat De Nederlandsche Bank een wijziging heeft aangebracht in de opstelling der cijfers van de monetaire analyse, waarbij de post „diverse binnenlandse activa” voor een belangrijk deel — in december 1962 ging het om f. 425 mln. van de f. 687 mln. — over andere posten, o.a. de kredietverstrekking aan de private sector, is verdeeld. Deze correctie is evenwel nog niet teruggerekend.

In de derde plaats moet men rekening houden met de toevoer naar de banken van kapitaalmarkt-middelen. Deze heeft in het eerste trimester 1963 ruim f. 25 mln. meer bedragen dan in de overeenkomstige periode in 1962. Tenslotte staan de kredietcijfers der banken onder seizoensinvloeden. Voor een vergelijking van dezelfde kwartalen is dit geen bezwaar, doch men kan het voor zeker houden, dat dit effect in 1963 als gevolg van de abnormale koude groter is geweest dan in 1962. Een conclusie trekken is derhalve niet goed mogelijk. Wel kan het vermoeden worden uitgesproken, dat de kredietverlening zich ongeveer langs de rand van het monetair toelaatbare beweegt.

De geldmarkt heeft het evenwicht, zonder dat van bijzondere middelen gebruik behoeft te worden gemaakt,

hervonden. Dit is tot stand gekomen mede dank zij het aanspreken door de banken van haar buitenlandse liquideitsreserves. De deviezenvoorraad van De Nederlandsche Bank is sedert midden maart met f. 262 mln. gestegen, hetgeen de ruimte op de binnenlandse markt ten goede is gekomen. De callrente is inmiddels geleidelijk verlaagd en bereikte 15 mei 1 pCt.

Kapitaalmarkt.

De openbare emissies op de Nederlandse kapitaalmarkt hebben in de eerste vier maanden van 1963 f. 568 mln. bedragen tegenover f. 497 mln. in dezelfde periode van 1962. De aandelenemissies waren zeer bescheiden. In eerstgenoemde periode bedroegen zij f. 24 mln., in laatstgenoemde f. 21 mln. Belangrijker waren de verschillen bij de obligatie-uitgiften: f. 544 mln. werd in januari/april 1963 geplaatst, f. 476 mln. in hetzelfde tijdvak van 1962. Speciaal de Bank voor Nederlandsche Gemeenten is tot nu toe actiever geweest. Haar beroep heeft f. 200 mln. bedragen tegen f. 93 mln. in de eerste vier maanden van 1962. Buitenlandse emissies kwamen als gevolg van de emissiestop helaas niet voor.

Opmerkelijk stabiel is de kapitaalmarktrente. Eind vorig jaar bedroeg het gemiddelde rendement van staatsleningen met een gemiddelde looptijd langer dan 10 jaar $4\frac{1}{4}$ pCt. Midden mei 1963 stond de rente eveneens op dit peil. In de tussentijd waren de bewegingen minimaal.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	28 dec. 1962	H. & L. 1963	10 mei 1963	17 mei 1963
Algemeen	345	389 — 346	382	390
Intern. concerns	464	536 — 463	526	540
Industrie	319	353 — 321	347	351
Scheepvaart	134	153 — 135	149	149
Banken	257	261 — 232	241	247
Handel enz.	150	162 — 149	157	159

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.	f. 1962	f. 1963	f. 1963
Kon. Petroleum	f. 157	f. 171,10	f. 171,60
Philips G.B.	f. 139	f. 158,30	f. 165,70
Unilever	f. 138,40	f. 165,20	f. 166
A.K.U.	401½	476	484
Hoogovens, n.r.c.	558	571½	607½
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	723	828	825
Zwanenberg-Organon	909¾	971	980
Van Gelder Zn	244	256½	254
Amsterdamsche Bank	390	380	386
Robeco	f. 208	f. 222	f. 225

Bij het Directoraat-Generaal van het Verkeer te 's-Gravenhage kan bij de afdeling Wegvervoer worden geplaatst een

JONG ECONOOM

Salariëring in de rang adjunct-referendaris/referendaris 2e klasse (max. f 1128,— p.m., exclusief huurcompensatie). Bij gebleken geschiktheid promotiekansen aanwezig.

Schriftelijke sollicitaties onder nr. 3-3461/7188 (in linkerbovenhoek brief en env.) aan het bureau Personeelsvoorziening v.d. Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1 te 's-Gravenhage.

Mondelinge sollicitaties bij het Hoofd van de afdeling Wegvervoer, Binnenhof 20 te 's-Gravenhage. (Telefoon 18 26 70 - toestel 39 of 41.)

	28 dec. 1962	10 mei 1963	17 mei 1963
New York.			
Dow Jones Industrials	652	723	725
Rentestand.			
Langl. staatsobl. a)	4,24	4,24	4,24
Aand.: internationalen a)	3,20	.	3,15
lokale a)	3,86	.	3,53
Disconto driemaands schatkist- papier	2	1½	1½

a) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

C. D. JONGMAN.

GEMEENTE 'S-GRAVENHAGE

Burgemeester en Wethouders roepen sollicitanten op voor de betrekking van

ADMINISTRATEUR

van de Dienst voor de Volkshuisvesting. De Dienst is belast met de behandeling van grond- en woningzaken, alsmede met het toezicht op de administraties van de woningbouwcorporaties, welke rond 25.000 woningen in beheer hebben.

De te benoemen functionaris moet in staat zijn de administratie van de Dienst te organiseren en leiding te geven aan een groot personeel. Bovendien zal hij worden aangewezen als administrateur van de Stichting „Centraal Woningbeheer”, aan welke Stichting het beheer van de gemeentelijke woningen is opgedragen.

Bekendheid met grond- en woningzaken strekt tot aanbeveling.

Vereist: Bij voorkeur academische opleiding economie, accountant NIVA of gelijkwaardige opleiding; voorts ervaring in een leidende positie en stylistische bekwaamheden.

Salarisgrenzen f 16728,— tot f 22884,— per jaar (excl. 4 % huurcompensatie).

Vakantietoelage: 4 % van het jaarsalaris.

Aanstelling boven het minimum is mogelijk.

Sollicitanten moeten bereid zijn zich eventueel aan een psycho-technisch onderzoek te onderwerpen.

★

Uitvoerige eigenhandig geschreven sollicitaties met vermelding van volledige personalia, binnen 14 dagen ONDER No. K 111 te zenden aan de Directeur van het Gemeentelijk Bureau voor Personeelsvoorziening, Burg. de Monchplein 10, 's-Gravenhage.

Blijf bij
les E.-S.B.!

EEN TOEPASSING VAN DE NEDERLANDSE COMPUTER

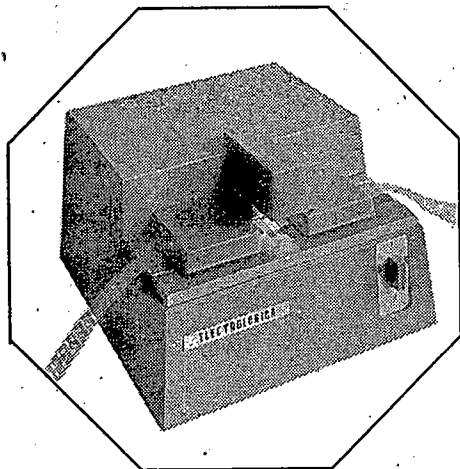
X1

Met haar nieuwe ponsbandlezer EL 1000 heeft Electrologica een uiterst snel en betrouwbaar invoerorgaan voor haar elektronische reken- en administratiemachine ontwikkeld. Een voorbeeld van zijn nut: Een grote gemeente in ons land legt voor iedere hotelgast ● HET HOTELNUMMER ● DE DAGEN VAN AANKOMST EN VERTREK ● HET LAND VAN HERKOMST in 10 symbolen in ponsband vast. De EL 1000 leest in één seconde de ponsingen voor 80 hotelgasten.

De X1, die in één seconde 15000 optellingen kan uitvoeren, telt het aantal gasten en overnachtingen. Zij rangschikt deze naar landen van herkomst en hotelklassen. Alle telresultaten drukt zij in 'een staat' af.

Een simpel voorbeeld, maar.....
OOK U KUNT VOOR EEN GOEDE BEDRIJFSVOERING NIET ZONDER STATISTIEKEN (ook al hebt u zelf geen X1). PONSBANDEN - DIE WEINIG KOSTEN - WORDEN IN STEEDS MEER ADMINISTRATIES TOEGEPAST.

De EL 1000 leest in een seconde 1000 symbolen in 5-, 7- of 8-gats ponsband en brengt de op volle snelheid - 2.5 m/sec. - lopende band binnen 2 mm tot stilstand.

X1

KLASSE	I	II	III	IV
1	12	252	2091	44
	88	311	4017	45
2	32	1100	312	91
	66	1830	906	116
3	1	-	3	2
	14	-	6	6
4	3	11	28	2
	13	16	135	7
5	35	113	324	14
	74	318	618	
6	2	14		
	7			

N.V. ELECTROLOGICA

Stadhoudersplantsoen 214
Postbus 207
's-Gravenhage
tel. 070 - 514641

KWANTITEIT of KWALITEIT ?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U bcs'ist niet.

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkommende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling
Postbus 42 — Schiedam

HOOGOVENS IJMUIDEN

De Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V. en aangesloten bedrijven te IJmuiden vragen voor de bedrijfseconomische stafafdelingen en de administratieve afdelingen van de Administratie

enkele economen en administrateurs

Voor de te vervullen functies van verschillende aard en niveau kunnen in aanmerking komen:

- economische doctorandi, zowel kortelings afgestudeerd als beschikkend over enige ervaring;
- accountants met NIVA of VAGA diploma;
- ervaren bedrijfsadministrateurs met een goede theoretische opleiding.

Eigenhandig geschreven sollicitaties met beschrijving van opleiding en levensloop worden vergezeld van een recente pasfoto en onder vermelding van nummer ED 436, ingewacht bij de afdeling Personeelszaken Beambten.

U reageert op annonces
in „E.-S.B.”?

Wilt U dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?

DE TWENTSCHE BANK N.V.

en geaffilieerde binnenlandse financiële instellingen

Gecombineerde maandstaat op 30 april

	1963	1962		1963	1962
Kas, kassiers en daggeldleningen	f 95.042.000	f 111.903.000	Kapitaal	f 60.500.000	f 55.000.000
Nederlands schatkistpapier	370.900.000	353.300.000	Reserve	50.000.000	41.000.000
Ander overheidspapier	158.098.000	110.149.000	Leningen	42.958.000	39.315.000
Wissels	17.762.000	17.011.000	Deposito's op termijn	458.123.000	398.681.000
Bankiers in binnen- en buitenland	179.508.000	95.327.000	Spaargelden	333.952.000	289.830.000
Effecten, syndicaten en waarden	77.845.000	83.439.000	Crediteuren	857.161.000	759.329.000
Prolongaties en voorschotten tegen effecten	66.567.000	66.361.000	Geaccepteerde wissels	1.150.000	670.000
Debiteuren	877.718.000	806.973.000	Kassiers en genomen daggeldleningen	—	21.500.000
Deelnemingen (incl. voorschotten)	4.100.000	4.013.000	Overlopende saldi en andere rekeningen	48.696.000	48.151.000
Gebouwen	5.000.000	5.000.000			
	<u>f 1.852.540.000</u>	<u>f 1.653.476.000</u>		<u>f 1.852.540.000</u>	<u>f 1.653.476.000</u>

P. DE GRUYTER & ZOON N.V.

te 's-Hertogenbosch

vraagt een

ECONOMIST

die in de concernstaf belast zal worden met financiële, fiscale en comptabele vraagstukken.

In verband daarmee gaan de gedachten uit naar een academisch gevormd accountant of een bedrijfseconoom met enige jaren accountantsstudie.

Ervaring in het bedrijfsleven wordt noodzakelijk geacht.

Leeftijd tot 35 jaar.

Brieven met volledige gegevens, zomogelijk voorzien van een recente pasfoto, kunnen gericht worden aan het Hoofd van de Centrale Afdeling Personeelszaken, Orthenstraat 14 te 's-Hertogenbosch, onder motto EC.

DE GRUYTER

Orthenstraat 14

's-Hertogenbosch

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds E.-S.B. in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:
ADVERTENTIE-AFDELING E.-S.B., POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (0 10) 6 93 00.

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM - ARNHEM

***Pelikan* 1022 G «interplastic»**
geeft duidelijk leesbare smetvrije
doorslagen, is uitermate
duurzaam en bijzonder
«schoon» te hanteren.
interplastic het carbonpapier met
de rode rugzijde is beslist
onmisbaar in het moderne kantoor.

Günther Wagner Hannover Pelikan-Werke

Alleenvetegenwoordigers voor Nederland

H. van Gemert & Co. N.V. Amsterdam